

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ІВАНА ОГІЄНКА
Педагогічний факультет
Кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації
творів мистецтва

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри
_____ Урсу Н.О.
«___» _____ 2020 р.

Дипломна робота
Бакалавра

з теми: **«ПРОБЛЕМАТИКА РЕСТАВРАЦІЇ ІКОН НА ДЕРЕВ'ЯНИХ
ОСНОВАХ ЗІ СКЛАДНОЮ ДЕСТРУКЦІЄЮ ҐРУНТУ»**

Виконав:
студент 4 курсу, РТМ1-В16 групи
спеціальності 023 Образотворче
мистецтво, декоративне мистецтво,
реставрація за освітньою програмою
РЕСТАВРАЦІЯ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА
Конєв Максим Миколайович

Керівник: **Віштаченко В.А.**
кандидат мистецтвознавства, старший
викладач кафедри образотворчого і
декоративно прикладного мистецтва та
реставрації творів мистецтва

Рецензент: **Луць С. В.**
кандидат мистецтвознавства, старший
викладач кафедри образотворчого і
декоративно прикладного мистецтва та
реставрації творів мистецтва

Кам'янець-Подільський – 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ГЕНЕЗА СТАНКОВОГО ІКОНОПИСУ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ	6
1.1. Становлення та розвиток станкового іконопису.....	6
1.2. Технологічні особливості написання ікон на дерев'яній основі	19
2.1. Причини та види пошкоджень дерев'яної основи	29
2.2. Різновиди пошкоджень та руйнувань ґрунтів живописних творів на дерев'яній основі	39
2.3. Особливості реставрації ікон на дерев'яних основах зі складною деструкцією ґрунту.....	46
РОЗДІЛ 3. РЕСТАВРАЦІЙНИЙ ПАСПОРТ	54
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57
ДОДАТКИ	62

ВСТУП

Актуальність дослідження. Історія іконопису триває вже більше ніж тисячоліття. За останні декілька років виникла необхідність осмислення втраченої сакральної спадщини, а також регенерації іконопису як цілісного мистецького явища.

У наш час актуальним є питання якісної реставрації ікон. Більшість творів, що дійшли до наших часів, зазнали багатьох пізніших неавторських поновлень. Все це, разом з впливом часу та несприятливим для зберігання середовищем, спричиняє не тільки руйнування матеріалів основи і живописного шару, але й змінює первинний вигляд твору.

Якісна та професійна реставрація потрібна, впершу чергу, через те, що руйнування та пошкодження ікон можуть бути масштабними та складними, особливо якщо така ікона виконана на дерев'яній основі.

Реставрація ікон, традиційно доручається іконописцям, метою яких є поновити зображення, зробити його зрозумілим для інших. Із розвитком церковної археології в XIX ст. до справи реставрування давніх пам'яток – монументальних розписів та ікон – долучаються дослідники давньоруського мистецтва. Від реставраторів передусім, вимагається, виявлення первісних автентичних частин живопису, для того щоб дізнатись про стильові особливості (зокрема іконографію) й техніку письма [28].

У другій половині XIX – на початку XX ст. тривав пошук принципів проведення реставраційної розчистки та оптимальних методик реставрації ікон зі складними пошкодженнями. Особливого значення цьому процесові надавали І. Грабар та О. Анісімов – керівники Комісії з розкриття давньоруського живопису (1918 р.). На реставраційне розкриття у той час покладали серйозні дослідницькі завдання у зв'язку з відсутністю неруйнівних фізико-оптичних та фізико-хімічних методів дослідження (які увійшли в практику дещо пізніше).

Реставрація – це не тільки відновлення, але й збереження. Є ікони, які не треба реставрувати, щоб вони прожили ще 100 років. Достатньо зберігати їх у правильних умовах.

Упродовж тисячолітнього розвитку релігійного малярства сформувалися своєрідні ознаки мистецької школи. Вони простежуються у вцілілих донині іконописних пам'ятках, навіть, якщо були різні об'єктивно-історичні чинники, що не завжди сприяли їхньому збереженню. Більша впевненість щодо збереження, вивчення та популяризації ікон, як важливих об'єктів української культури з'явилися разом зі становленням музейної справи на початку ХІХ ст. Відтоді, ікони в комплексі з іншими предметами сакрального мистецтва, починають потрапляти до музеїв і колекцій різної значимості й підпорядкованості, у тому числі – й приватних збірок.

Мета дослідження: дослідити та проаналізувати методи реставрації ікон на дерев'яних основах, зокрема зі складною деструкцією ґрунту.

Завдання дослідження:

- проаналізувати мистецтвознавчі та історичні джерела з теми дослідження;
- розглянути історію розвитку станкового іконопису;
- визначити технологічні особливості написання ікон на дерев'яній основі;
- виявити причини та види пошкоджень дерев'яної основи;
- виявити різновиди пошкоджень та руйнувань ґрунтів живописних творів;
- визначити особливості реставрації ікон на дерев'яних основах зі складною деструкцією ґрунту;

Об'єктом дослідження є технологічний процес реставрації іконописних творів на дерев'яних основах.

Предметом дослідження є особливості реставрації ікон на дерев'яних основах зі складною деструкцією ґрунту.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є сукупність методів класичної та некласичної методології наукових парадигм, підходів і принципів, які застосовувалися у процесі наукового пошуку. Метод історизму дозволив дослідити процес становлення іконописного мистецтва, роль внутрішніх закономірностей і вплив зовнішніх обставин на цей процес; синтетичний метод використано під час аналізу наукових фактів і формування комплексу джерел; типологічний метод дав можливість класифікувати причини та види пошкоджень дерев'яної основи, а також різновиди пошкоджень та руйнувань ґрунтів живописних творів; іконографічний метод використовувався під час вивчення іконописних канонів.

Структура і обсяг роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг роботи становить 72 сторінки, список використаних джерел налічує 60 позицій.

Практична частина представлена реставрацією «Тихвінської ікони Божої Матері» XIX ст., та копією Джованні Франческо Барб'єрі «Мадонна і дитина», 1647 р.

ВИСНОВКИ

Створення перших ікон переказ відносить до апостольських часів. Найбільшим художнім явищем у східно-християнському світі був іконопис Візантійської імперії, який зародилося у в IV ст. і поширилося на весь православний світ. Іконопис має культове призначення, тому він визначається православною іконографією, зводом правил зображення облич Священного Писання. Необхідність проходження іконографічному канону, що задавав загальні композиційні схеми й основні деталі зображення, спонукувала іконописців особливо тонко осмислювати духовний лад образів, їхню емоційну виразність. Візантійське мистецтво спиралося на релігійні канони і традиції, воно було глибоко символічним. Символ – вказівка на подвійне значення образу, предмету. Християнський символізм заснований на поєднанні в одному образі двох його значень – земного (предметного, матеріального) і божественного (ідеального, духовного). Таким є символізм іконопису.

Візантійський іконографічний канон регламентував: коло композицій і сюжетів священного писання; зображення пропорцій фігур; загальний тип і загальне вираження обличчя святих; тип зовнішності окремих святих і їхніх поз; палітру кольорів; техніку живопису. Іконографічний канон, у широкому змісті, що включав у себе канон пропорцій і колірний канон, виконував ряд найважливіших функцій. Насамперед він ніс інформацію утилітарного, історико-оповідального плану, тобто брав на себе все навантаження описового релігійного тексту. Іконографічна схема в цьому плані практично була тотожна буквальному значенню тексту. Канон був зафіксований і в спеціальних описах зовнішнього вигляду святого, фізіогномічні вказівки повинні були виконуватися неухильно.

Роль ікон не зводиться тільки до їхнього культового призначення, вони відбивають естетичний досвід народу, є одним з основних засобів художнього пізнання світу.

Сьогодні, є можливість побачити зразки перших іконописних творів, єдине, з плином часу, вони доходять до сучасності пошкодженими і не завжди є автентичні, так як підлягають реставраційним процесам.

Причини старіння ікон досить тривіальні. В першу чергу, це недбале поводження з образом і його неправильне зберігання. Навколишнє середовище, особливо волога, спека і пил, деформація дерева і різка зміна температурних режимів впливають на ікони вкрай згубно. Вони тьмяніють, темніють, фарба може потріскатися, а частина зображення втратитися повністю. Першими провісниками старіння ікони є навіть найнезначніші потемніння полотна і мікроскопічні тріщинки на ньому.

Реставрація ікон, як правило, ставить на меті відновлення порушених зв'язків в самому тілі твору: перш за все це укріплення основи ікони чи картини, будь-то дошка чи полотно. Потім відновлюється зв'язок між основою, ґрунтом і живописним шаром, видаляються забруднення і, де це необхідно, пізніші записи і нашарування, відновлюються цілісність та захисні властивості лакового шару. У багатьох випадках цього досить, таке реставраційне втручання називається консервацією (як правило така методика застосовується в музейній реставрації, що дозволяє експонувати твір максимально збереженим, не втрачаючи авторського задуму та духу тієї епохи в яку він створювався). Але враховуючи, що ікона несе в собі окрім естетичної, перш за все літургійну функцію – є невід'ємною частиною православного богослужіння, в ряді випадків, на вимогу замовника, проводиться реставрація ікон та реконструкція, відновлення втрачених фрагментів основи та фрагментів живопису і орнаментів, відновлюється золочення тла та надписи. Реконструкція проводиться відповідно до стильових і технологічних особливостей тієї епохи в яку було написано твір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бобров Ю. Г. История реставрации древнерусской живописи, Ленинград: Художник РСФСР, 1987.
2. Бобров Ю. Г. Консервация. Реставрация. Воссоздание. Вопросы терминологии. Москва: ВНИИР, 1987.
3. Бобров Ю. Г. Реставрация станковой темперной живописи. Методическое пособие. Ленинград: Институт живописи, скульптуры и архитектуры имени И.Е.Репина, 1987.
4. Богоматерь с Младенцем и святыми Феодором и Георгием [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.icon-art.info/masterpiece.php?lng=ru&mst_id=1926. Назва з екрану.
5. Боравский А.Я. Охрана произведений искусства. Санкт-Петербург: Труды 2 Всероссийского съезда художников. 1911-1912 гг., 1914. 174-183 с.
6. Бурый В.И. Конечный результат реставрации. Москва: Доклад на заседании рабочей группы ИКОМ, ВНИИР, 1981.
7. Вагнер Г. К. Шаг к теории реставрации. Москва: Искусство, № 4, 1982.
8. Винекнення іконоборства [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://hram.in.ua/biblioteka/istoriia/151-book151/2059-title2474>. Назва з екрану.
9. Восстановление памятников культуры (проблемы реставрации). Под ред. Д.С.Лихачева. Москва: Искусство, 1981.
10. Грабарь И.Э. Реставрация в свете современной науки. Вопросы реставрации, т. 1. Москва: ЦГРМ, 1927.
11. Грабарь И. Э. О древнерусском искусстве. Москва: Искусство, 1976. 380 с.
12. Греченко В. А. Історія світової та української культури: Підручник для вищ. закл. освіти. Київ: Літера ЛТД, 2002. 464 с.

13. Жолтовський П. М. Український живопис XVII XVIII ст. Київ, 1978.
14. Зверев В. В. О толковании основных терминов в научной реставрации. Художественное наследие. Москва: ВНИИР, 1989.
15. Золочения иконы [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukoha.ru/article/kclato/>. Назва з екрану.
16. Жолтовський П. Іконопис. Український живопис XVII-XVIII ст. Київ, 1978. 9-117 с.
17. Іконоборство [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://apologet.kiev.ua/1395859381/20istoriiatserkvy/ikonoborstvoyakvirazniksuspiInojikrizi/267-----.html>. Назва з екрану.
18. Іконопис [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%81>. Назва з екрану.
19. Іконопис [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uk.axios.world/news/kak-pishutsya-nashi-ikony.html>. Назва з екрану.
20. Іконопис [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=13036. Назва з екрану.
21. Іконопис [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://studfile.net/preview/5466008/>. Назва з екрану.
22. Іконопис [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/30/13.pdf. Назва з екрану.
23. Іконопис Візантії [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://lpba.org.ua/descho-pro-vizantijsku-ikonu-ta-arhitekturu/>. Назва з екрану.
24. Іконопис в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://referat-ok.com.ua/religiya/rozvitok-ikonopisu-v-ukrajini>. Назва з екрану.
25. Іконопись [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.stydiai.ru/ikonopis/>. Назва з екрану.

26. Искусство Византии [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://azbyka.ru/otechnik/>. На-зва з екрана.
27. История европейского искусствознания. Конец XIX – начало XX вв. Москва, 1969. Т. 2. 21 с.
28. Кыбукевич С. С. Технология создания икон: история и современность. Москва: Молодой ученый, 2015. № 8, 88 с.
29. Крвавич Д.П., Овсійчук В.А. Оповідь про ікону. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2000. 33-59 с.
30. Кондратюк Т., Митківська Т., Жданова Н. Деякі питання умов зберігання творів іконопису та проблеми біопошкоджень. Волинська ікона. Тези та матеріали III Всеукраїнської наукової конференції. 72-74 с.
31. Культура Византии в трех томах. Москва: Наука, 1984г.
32. Культура Візантії [Електронний ресурс]. Режим доступа: <https://studfile.net/preview/5044201/page:60/>. Назва з екрану.
33. Культура Візантії [Електронний ресурс]. Режим доступа: <https://studentbooks.com.ua/content/view/212/46/1/8/>. Назва з екрану.
34. Лазарев В. Н. Византийская живопись. Москва, 1971. 14 с.
35. Лазарев В. Н. История византийской живописи. Москва: Искусство, 1986. 946 с.
36. Лихачева В. Д. Искусство Византии IV-XV веков. Москва: Искусство, 1986. 310 с.
37. Міляєва Л., Логвин Г., Свенціцька В. Український середньовічний живопис. Київ, 1976. 27-29 с.
38. Наумова. М. В. Реставрация икон: Методические рекомендации. Москва: В Х Н Р Ц. им. академика И. Э. Грабаря, 1993. 12-22 с.
39. Овсійчук В. Українське малярство X-XVIII століття. Львів, 1996. 53-58 с.
40. Основа иконы [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://art-con.ru/node/250>. Назва з екрану.

41. Покрышкин П.П. Краткие советы по вопросам ремонта памятников старины и искусства. Санкт-Петербург: Известия ИАК, 1916. Т. 57. В. VII. 158-189 с.

42. Райгородский Л. Д. Иконопись и жипись. Иконы и картины. Санкт-Петербург: Вестник Санкт-Петербургского государственного университета, 2014. № 1, 126-128 с.

43. Рерих Н.К. Восстановления. Обращение к реставраторам. Санкт-Петербург: Золотое Руно, 1906. №7. 156-157 с.

44. Реставрація ікон [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.icon-art.info/book_contents.php?book_id=64&chap=2&ch_12=2.
Назва з екрану.

45. Реставрація [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.booksite.ru/civk/4.html>. Назва з екрану.

46. Реставрація ікони [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://art-con.ru/node/3976>. Назва з екрану.

47. Реставрація ікони [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://kupistarinu.ru/articles/193>. Назва з екрану.

48. Реставрація ікони [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://lib.pravmir.ru/library/readbook/1361>. Назва з екрану.

49. Реставрація ікони [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://theukrainians.org/hirurgiya-vtrachenoho/>. Назва з екрану.

50. Реставрація ікони [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://zettastd.com/raznye-sovety/restavraciya-ikon/>. Назва з екрану.

51. Реставрація ікони [Электронный ресурс]. <https://www.ozerjanskij.kharkov.ua/today/%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F-%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD/>. Назва з екрану.

52. Реставрація ікони [Электронный ресурс]. <http://restorer.com.ua/gallery.html>. Назва з екрану.

53. Реставрація ікон [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.ikonu.ru/catalog/ikony_na_zakaz/restavratsiya_ikon/. Назва з екрану.

54. Реставрація основи ікони [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://art-con.ru/node/2420>. Назва з екрану.

55. Степовик Д. Історія української ікони Х-ХХ століть. Київ: Либідь, 1996. 38-44 с.

56. Техніка іконопису [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ubrus.ru/node/33>. Назва з екрану.

57. Техніка іконописи [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukoha.ru/page/35>. Назва з екрану.

58. Техніка іконописи [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.obraz.org.ua/iconpaiting_technic.htm. Назва з екрану.

59. Техніка іконописи [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukoha.ru/article/begin/tehnika_ikonopiscania.htm. Назва з екрану.

60. Техніка іконописи [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.obraz.org.ua/iconpaiting_technic_2.htm. Назва з екрану.